

ONKO HILJA HAAHTI SUBJEKTI VAI MIELIKIRJAILIJANI?

TAPANI KELOMÄKI

VÄITÖKSENALKAJAISESETELMÄ
HELSINGIN YLIOPISTOSSA
9. TAMMIKUUTA 1998

Ekvatiivilauseita ovat NP_{nom} + kop. + NP_{nom}-muotoiset identifiointiin käytetyt lauseet, siis esimerkiksi lauseet *Mielikirjailijani on Hilja Haahti* tai *Se se on*. Niissä on tavallista niukemmin morfosyntaktista rakennetta, vain kaksi nominatiivimuotoista NP:tä. Siten ei lauseella ole minkäänlaista formaalia, siis kieliopillista, subjektia eikä yleensä epäsymmetristä subjekti–predikaatti-rakennetta ainakaan samoin perustein kuin lauseilla yleensä.

Kirjallisuudessa tällainen subjektin puute usein todetaan ja tavallaan hieman vastentahtoisesti hyväksytäänkin. Monet tutkijat kuitenkin jäävät neuvottomiksi vain periaatteessa ja analysoivat lausetta pragmaattisesti löytääkseen sille epäsymmetristä rakennetta ja esimerkiksi siis jonkinlaisen subjektin. Yleisimmin tarkatut lausekkeiden ominaisuudet ovat spesifisyys ja definiittisyys tai erät ekvatiivilauseen ominaisuudet.

Se miten tutkijat ekvatiivilauseelle epäsymmetrisen rakenteen etsivät ja löytävät on kieli-intuition, kieliopin ja kieliopillisen analyysin luonnetta valaisevaa. Ekvatiivi-

lauseen veroista metateoreettista ikkunaa traditioon ja kieliopilliseen intuitioon ei helposti löytynekkään.

Mitä tästä metateoreettisesta ikkunasta näkee? Paljonkin lauseen muodon ja merkityksen suhteista, kieliopillisten käsitteiden suhteista ja rajoista, teorioiden taustaoletuksista ja niin edelleen. Seuraavassa pohdin tutkijoita, sillä ekvatiivilauseen analyyseissa tutkijat osoittautuvat jatkuvasti olennaisesti intuitionvaraisiksi kahdella tavalla.

Ensiksikin tutkijat analysoivat lauseeseen subjektiksi »subjektimaisempia» lausekkeitä. Sellaisia, jotka muistuttavat muiden lauseiden subjekteja tai joilla on subjekteille tyypillisiä ominaisuuksia. Lisäksi subjektimaisuus on lauseessa suhteellista: lausekkeet kilpailutetaan sen suhteen. Niinpä subjektiksi analysoidaan mieluummin substantiivi kuin infinitiivi tai lause, mieluummin lauseen ensimmäinen NP kuin toinen, mieluummin pronomini kuin raskas lauseke, mieluummin demonstratiivipronomini kuin kysymyspronomini ja niin edelleen.

Esimerkiksi lauseessa *Mikä tämä on?* subjektina pidetään demonstratiivipronominia, ja lauseen *Tämä on voitatti* subjektin on *tämä*, mutta lauseen *Mikä on voitatti?* subjektin on *voitatti*. Siis kysymyssanaa ei

pidetä yhtä hyvänä subjektiehdokkaana kuin muita nomineja. Tämä on syntaktisen tutkimuksen käytäntöä, joka ei perustu mihinkään subjektin määritelmään. Analyysin perusteita tivatessa saa kuulla että »näin syntaksissa ajatellaan». Havaintojeni mukaan tutkijat ovat tällaisissa analyyseissa myös kohtalaisen yksimielisiä.

Ekvatiivilauseessa siis mielellään nähdään subjekti. Tuskin analyysien perusteenä kuitenkaan on frekvenssitietoja tai induktiivisia yleistyksiä, vaan se pohjautuu subjektin stereotyyppiin tai hahmoon. Tutkijat nojaavat kieliopilliseen intuitioonsa, tietoiseen ja traditiossa kouluttuun ja systematisoituun kieli-intuitioon. Kun analyysi ei voi perustua eksplisiittisille kriteereille, se nojataan intuitiiviseen subjektin stereotyyppiin tai hahmoon, eikä tutkijan intuitio enää paljoa eroa naiivista kieli-intuitiosta.

Toinen intuitiivinen tekijä on kulttuuri-konteksti. Ekvatiivilauseetta on tutkittu spesifeissä konteksteissa asiaa lainkaan perustelematta, ehkä edes ajattelematta. Esimerkiksi monen tutkijan analysoimalle lauseelle *Herra Mattila oli Esko* oletetaan kontekstiksi Nummisuutarit-näytelmä. Näin herra Mattilan pysyvä mattiluus katsotaan lauseketta subjektiivistavaksi ja näytelmäkontekstista tuleva eskous katsotaan lauseketta predikaatiivistavaksi. Muita mahdollisia seikkoja ei pohdita. Sama näkyy ekvatiivilauseiden tutkimuksessa kaikkialla; esimerkiksi Gilles Fauconnier mainitsee filmitähtiä ja elokuvia jatkuvasti kuvatessaan mentaalaisia tiloja ja siirtymiä niiden välillä.

Ekvatiivilauseelle siis löydetään subjekti, hieman erilainen kuin muille. Tämän subjektin löytämisprosessi on jotenkin arkaluontoinen. Löydetty subjektit eivät ole subjektin määritelmän mukaisia, mutta ei kuitenkaan ole oikein korrekta sanoa, että ekvatiivilauseen subjekti on lauseen kilpailukykyisempi NP tai subjektin näköisempi NP, käytännössä ja lausekohtaisesti löydetty.

Väitän että näissä kohdin syntaksi on myös intuitionvaraista, käytännössä tehtäviä paikallisia operaatioita (*ad hoc*-ratkaisuja) eikä eksplisiittistä, eikä se myöskään perustu subjektin määritelmiin. Kilpailukyyn ja hahmoon perustuvan määrittelemisen esteenä taas ovat käsittääkseni tieteenfilosofiset sopivaisuussyyt, sillä monilla tahoilla kielitieteessä yhä tuntuu luonnon-tieteellinen tieteenihanne ja eksplisiittisyysmaksimi. Siis grammatikkojen toiminta on ekvatiivilauseessa ristiriidassa heidän tieteenihanteensa kanssa. Ekvatiivilauseessa näkyvä sumea kohta halutaan mielellään torjua. Analyyttinen perinne ei kunnioita esiymmärrystä silloin kun se on ristiriidassa yleistyksen kanssa vaan pyrkii kieliopin sisäisen logiikan mukaiseen ratkaisuun, esimerkiksi formaaliin eleganssiin. Ristiriita poistuu, kun hyväksytään prototyyppi.

Samoja havaintoja ja päätelmiä voi tehdä muistakin *olla*-verbillisten lauseiden analyyseista. Tästä herää yleisempi kysymys: miten eksplisiittinen syntaksissa pitää, kannattaa tai voi olla, tai mitä kannattaa yrittää, tai mitä voi sanoa tekevänsä. Tähän liittyy läheisesti kysymys siitä, miten samanlaisiksi lauseita tulisi yrittää kuvata. En väitä, että niitä nimenomaan pitäisi kuvata erilaisiksi, mutta valaisen osittaisen erilaisuuden tarvetta kahdella esimerkillä.

Olla-verbissä kulminoituu kielen ja logiikan suhde ja monet muut logiikan filosofiset kysymykset, esimerkiksi »mistä logiikka on peräisin» tai »mistä tulevat loogiset muodot». (Logiikka kuvauskielenä on tekninen apuneuvo, eikä logiikka siinä mielessä kuulu tähän.) Fregen mukaan logiikalla ja kielellä on sama lähde. Kieli on ensisijainen: primitiivit tulevat kielestä logiikkaan eikä päinvastoin. Logiikassa on useita loogisia primitiivisiä kompleksisiä muotoja, siis muitakin kuin subjekti-predikaati-rakenteisia. Jos siis ekvivalenssi tai eksistenssi ovat logiikan primitiivejä, niin mik-

sei kielen? Gottlob Frege, loogikko, ei pyrkinyt maksimaalisiin yleistyksiin eikä hävittämään eroja *olla*-verbin ympäriltä.

Toinen kokemukseni lauserakenteiden intuitionvaraisuuden luonteesta on peräisin syksyllä pitämiltäni syntaksin kurseilta. Kurssien osanottajat olivat enimmäkseen ensimmäisen vuoden opiskelijoita, joten heidän intuitioonsa olivat vaikuttaneet lähinnä vain koulu ja pääsykoe. Opiskelijoiden intuitiivinen käsitys lauserakenteesta oli huomattavan usein toinen kuin opettajana edustamani kieliopillisen ajattelun käsitys. Heidän syntaktinen käsityksensä nojaa usein semantiikkaan, subjekti ja objekti verbin argumentteina ovat monille tasa-arvoisia, määritteen pakollisuus tuntuu mielivaltaiselta ja niin edelleen. Siksi syntaksin opettaminen on aluksi eräiltä osin opettamista pois vääristä näkemyksistä.

Siis (suhteellisen) naiivi kieli-intuitio ja tutkijan intuitio ovat myös usein ristiriitaisia. (Tästä voi jo kysyä, missä määrin kielitiede on kielitiedon tutkimista, tai mitä tietoa on ideaalisella puhuja-kuulijalla homogenisessa kieliyhteisössä?)

Edellä esittämäni liittyy kielitieteen käsitteen- ja teorianmuodostukseen. Aina niihin vaikuttavat kohde, tutkijan intuitio, kuvaus-traditio ja kuvauskielen sisäinen logiikka. Mutta missä suhteissa nämä kielitieteessä vaikuttavat teorioiden primitiivien kehityksessä? Ovatko ne joitakin tutkijasta ja/tai maailmasta riippuvaisia esiyymmärryksen hahmoja vai niin sanoakseni kuvauskielen nonterminaalaisia muuttujia? Ja miten valintaa säätelee kuvauksen sisäinen logiikka tai aineisto? Kun intuitiot ovat ristiriitaisia, kenen tai millainen intuitio kelpaa?

Ekvatiivilauseen tutkimuksen tutkimus osoittaa, ettei mainittujen tekijöiden valinta

ja painotus ole kovin tietoista ja harkittua eivätkä hankalatkan vastaesimerkit välttämättä vaikuta ajattelutapoihin. Kokemukseni mukaan syntaksin tutkijat myös suhtautuvat peruskysymyksiin vältelevästi. Muutoin siis vastausta kysymyksiini itse.

Olla-verbilliset lauseet ovat rakenteeltaan ja käytöltään monissa suhteissa niin moninaisia ja mutkikkaita sekä kontekstista riippuvaisia, ettei ole vaikeuksia olla yrittämättä liiallista syntaktista tai muutakaan virtaviivaisuutta.

Tämä on ekvatiivilauseen analyysin metateoreettinen hyöty. Ei suuri oivallus, vaan katseen siirto teoriasta tavoitteisiin ja aineistoon. Näin esimerkiksi ekvatiivilauseesta tuleva syntaksin kritiikki voidaan käsitellä myös uusien mahdollisuuksien osoittamiseksi kielentutkimuksessa.

Latteuden uhallakin sanon siis: ei maksimaalisia yleistyksiä, vaan sopivia — ettei käy niin kuin monelle ekvatiivilauseen tutkijalle on käynyt, kun subjektia on tullut venytetyksi liikaa. Tarkoitukseni ei ole sanoa, etteikö kielioppiperinteessä olisi hyviä käsitteitä ja analyysin välineitä. Analyysitaitoa ei voi korvata »oikealla ontologisella asenteella», esiyymmärrys ei vielä ole tulos, ontologia ilman metodologiaa ei riitä paljon mihinkään. Mutta toisaalta analyysia ei kuitenkaan ole järkeä tehdä vain analyysin omilla ehdoilla, eikä se saa olla vain teorian sisäisen logiikan ohjaamaa.

Tällainenhan on kaikkialta tuttua ontologian ja metodologian jännitetä. Ekvatiivilauseessa jännite näkyy niin selvänä, että kuvausvälineet, analyysin tavoite ja aineiston tulkinta joutuvat koko ajan ankarasti pohdituiksi ja tutkija joutuu tekemään valintoja ontologian ja metodologian välillä lähes joka lauseessa. ■

TAPANI KELOMÄKI *Ekvatiivilause*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997.

Sähköposti: Tapani.Kelomaki@Helsinki.Fi